

Emnenr. 6

Fylke: Vest Agder

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Lista, Herad a Spind

Emne:

Folkelige kvartinstrument

Bygdelag: heile bygden

Oppskr. av:

Anders Grostøl

Gard:

(adresse):

Stokke Farsund

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. ja

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

A

SVAR

1. Fela.

Fela he vore kjent på Lista så langt
 febagers i lia som eg he hørt tale
 om, men bare almindelig fela
 med 4 strengje: kvintsen, kvarten,
 noren a basen kan eg min-
 nest at eg hørte som navn
 på felespenjan da eg va liden,
 men eg fore kjø visst seie at
 da va rett at alle kalde di så.
 Når en spelemann sträng
 med basen öve strengjan,
 kunne han med ei gong höire
 om fela va rett stemd.

I felelogje a der to avlange hole som
 ser ud mest som en f. Plett öve
 der stenne felehester a ret oponne
 der stenne en liden ronn pinne
 på enne inne i fela. Di kalle
 han stillepinnen. I den annen
 a fela der di fingre a fele-
 halsen, a lenst ude a felebove,
 a da va tiast skoren ud som

11

en slags "spiral" ² men og he òu
 sett ei fela med et mannehoor
 storen ud for ennen a fekkove.
 Savitt og minnest va da et fint
 gammalt ansikt, fleinskalla med
 tjinnsjegg, men glattrege lippe a
 haga. Gau den va pan, do meinte
 og da for 70 år sidan, a eg ser han
 enda i Saukan. Ho den trebeden
 heite som strengan sad fast
 i i andre ennen a fela, he
 og vist aller hørt jede.

Kanten som va imellom fele
 laje a felebotnen kalle di
 stimmelu hel òu kanten.
 Di fleste kjöpe strengje i den ti
 og han minnest, men far
 fortelde at di gamle spelemen
 nar spanne strengje själ a
 tarne. Di snude tarmen a
 själde di reine, så skrabbe di
 slime a di med en iktige for
 kvass kviv. Da lag di på
 et dröpetrog som va snüdt
 med botnen op. Så snart
 di va reinskrabt, sette spelman
 nen seg med rakkjer, sette ennen
 a tarmen fast i den trænnen
 som fye snella, a så tvinde
 han tarmen nage. När han
 va tvind i heile lengden,
 så tog han snella med seg
 enten op på et forkelopt. Ud
 ud i ei löa, a det strekke han

den tvoune farmen fram å se bager
 i romme mellom noen pinne
 han hadde bort inn ^{i stakk} for han
 ville ha forskjellig tykkelse på
 strengjen, kunne da hjelpe noe
 å slå tarmstrengjen 3-4 slag om
 pinnen når han hadde stilt opp
 heltan (helten) a da han hadde, å så
 strekke da han hadde ette alt da
 han trudde da tolte. De jore
 tje lide forskjil. Te di grovaste
 strengjan måtte di bruke
 tarme å større dyp. Te kvint
 brukte di tarme a en eldre søn
 Og he du hørt at der va brugt
 kattelarme, men veit da tje ^{vist}
 Og he sett. mor mi he lage
 kokkesnore a sultarme på den
 måden.

13

No gammel fela a på lista veid
 at iktje, men far å mor fortelld
 at i deiras ungdomstid, 1840 åra, va
 der 3 spelemenne på lista.
 De va Abraham Husestad i nord
 å vestbygda, Jens me Bruna,
 i midtbygda, å Daniel i Hå-
 kneben i østbygda å Hans tje
 i farsund md. I den tid va
 da å lure brølløb i 3 nette me
 "spel, musikk å dans," å hver jul
 å hver jonsok hadde di ball, org-
 donnen i bygda, å da måtte
 di ha spelemenn. Da va da
 mest et sarsyn at der va noen

som jekk omne nabne, lesare: "i bygden her
 Men rundt 1870 å framme kom
 "forsamlingsmenne", seinare bli
 di kald "emissor" å kalt møde
 kont. i husa i bygden, å dei
 fortelde for folk at dans va sønn,
 å noye slikt sto der jo å i "Pou-
 topedans forklaring" - at "dans,
 skuespill og alt det som føder
 venslyst, kjedslyst og et poffer-
 digt levnet kan friske til utykte-
 het" og da (^{minne} syntes) folk flest at for-
 samlingsmannen hadde rett.
 Og fela som spelmannen brug.
 He fekk "ett pass på skrive" ho va
 et hær å den vonne", at på på
 fløggje va fyrst bogstavene i nabne
 å kan som hadde fenne ho op,
 å at alle di som danset, di
 danset seg lagst ^(ca) inn i helvete.
 Da fortelst da at kane å ein å
 dei nemde spelmanen tog
 fela å mannen i hålsa å
 knuste ho mod en stein, men
 sønen som da va framvakt
 å kunne spele noye, men sjellau
 fekk bruge "gø-fela" å faren, han
 pille op hver bedu, å seint å
 forsigtig linke han ho ikab, atte,
 å minke sjel ho bli liknå go
 som før. Faren fekk aldrig sek
 ho meir. Sønen va åu gø te
 spele. Han va ^(ca) 60 år 1890. Av å te
 ga han ungdommen los te kom.

12

1981

5
me i heimen kans 2-3 time en sön
dagkvell, á hæn spille for di á di
dauste. De va vals, skotsk, berlands
á mazurka. Hæn spille vil óu, men
den kunne ingjæn danse. Hæn boyt-
de seg lide áu ho folk sa áu hæn.
Hæn døydde ront 1900. Frá 1855 va
der 3-4 bróre på gæren Grimsby á en
teflýttar på nabogæren. Hæn va Kam.
Men frá Þorsgrunn á va musikkar.
Dei 3 spille í hó. Þung sine bróren
spille í fiolin, den ^á spille í fiolin
á Þorsgrunnæren spille violonsell.
Dei 3 spille si sjellæn gong te dans
for ungtonn í et enkelt bróllot
der der skó vere dans, hel på en
sjellæn fest. Trekkapele láide á fela.
Frá he forænde seg mójje.

gff Der á mænge fleir som spele på
fela ná hel der va for. De á
same slags fele. Þrengjan á
kjópt í musikkændelen. Te kvænt
he di frá 1890áran meir á meir brukt
stál streng. Men ná á de sjellæn
der bli spelt dans på fela, men
skipe sam stænne fore sangfore-
ninge som synge helst religiöse
sange, dei bruge fela, á der á
musikkforeninge der nau
spele fela á noen spele gitar
hel mandolin. Te áu á mest
religiöse sang- tone di spele
lá fela á þje þengun á brug, men
ho he sjíple brug her på lista
á sa lán í Herad á Spind

3 Der va enkelte gamle fela, men dei blei i dei slekta der di va, å bli kankeune åiclapt. Men di fleste felau blei kjøpt i Farsund, "Sykk?" Men eg he òu sett enkelte heimar- både fela - noksa pene på lag, men ingjen som he hatt ~~it~~ for å vere soss goe. Der he ikkje vore noen reytig felemager på disse i mamms minne, No der kan ha vore for.

9. Den spelemanen som døyde ront 1890 halt fela mod brøste 3-4 tomal neraufor haga, å summeli både han hove ner så haga nådde heilt ner på fela. Han sad tiast å spelle, å heldt venstre hånna ma ambojen i sia så fela va mest flad.

Isinare ti kan svort mange lærare spile noze på fela, å dei som spile på fela nå, dei he tiast en lidu sing skrud på fela der haga ska kvik. Di stjerne å spile, å helle v. hånna noksa høgt når di stryge på strengjau. Forå jøre boien passelig tjur, stryge di taglan på harpeis. Mest alle som he fela, he òu et felstrin som di legge fela i. Ogrou mest da va frulsarmeen som bejonte å bruge fela på religiøse møde på desse hau- sau a laune. Lian kom andrema.

7
II Hardingfela a lide kjent på lista nå, a
va heilt ukjent for 100 år sian.

III Ukjent her.

IV Vanleg harpe. Og he sett et instrument
som mi kâlde ei monnharpa
De va mest bodu som hadde de
se moro ~~men~~ mest slik så de ud,
va kanskje 8cm langt a 3cm breit. Den
strejpin i midden ska vere ei lynn
stålspjor som va klinta på midt i
beigta på harpa, a på den krogjen
på eunen a fjóra kloukkedi
med fingrin når di spelte
Nå he og ikkje sett ei monnharpa
på mange år.

V Langelik a ukjent her.

VI Humle vit eykje ho a.

VII Salmodikon. Jön skulmeistarar
frå 1870-åran a frammev spelte
på salmodikon for boduan
når di sko lere di - helst
salmetone. Di spelte ette korallbøge
med tal i plassen for node-tegn.
Salmodikonne va i sinare ti
holt, ^(hult) distrakt laga a kvistefrie
granebor som va nok så tyvne
Lå va der 4 flade leniale a tre
med tal for 4 forskjellige skalar
på kvar så der konne speles
salmetone i fleire toner.

Der va bare / streng å i lojt på salmo,
dikone va der et hal 5-6 cm i diameter
lige onne der di stoyge på strengjen
Gaudre ennen å salmo dikone
å en skone som strengjen kan
strammes om, å li å passe fram.
minza brukte skolemesteren en
stemmegaffel å stål.

Dei elste salmodikone va bare ei
bordfjøl ma et par små tre kloese
onne, ein i hver enne, å streng
å baie som di andre, men
dei lydde kje så godt.

VIII Rober va helst å mässing å bli
brukt helst te gjöss i Skoddever
i plassen for at dampbåden nå
blase i signalfloita.

Di som va iot te da Kroune
robe nok så langt i en rober
å bli forsteien å dei som horte.
He aller horte at noen song i rober.

IX Langelu. Og he horte nabne men
aller sett noen som horte te her.
Men då eg va liden, så eg noge
di kalde en langelu. Di som
hadde han va på alder ma meg
å va jyst fløtta te Lista frå
Narvøsta i Fjellau. Og tru nok
han va på lag 1 meter lang å
kanstje 4-6 cm i diameter. Men
eg kan (eg) minnest gautke fil
for eg va då bare 8 år.

X Prillarhorn heite visst luhodu

9
her i bygdan. Da laga a et stort
bukk hodn, der sloa (innholdet) a leien
ud a spissenren a skoren a sa der
a et hol sa stort som sa pa lag,
a sa a der pa den runnvoren
sia a hodne bort. 3 hel jokole
te a fingre pa nar di blase i da.
Da fyste ^{lutodne} sag hadde dei boduan
fra Gjollan ma te lista, a a lerte
a ja jo i da (lippan a tonga lag bona)
Sa he dg sikk flur pa lista for
1945. Sa flutte dg ett lutodt te lista
Museum. Han som ga meg da, sa
da hadde vore der sa lenge han
viste. Di bles i da nar di sto
kalle folke heim te malau nar
di va pa arbei. Noe i Herad
a der vist fleire seie di, der
a ou enkelte folk som he jeide na.

XI Floite, slige som di kan kjöbe i
musikkhandelen a der enkelte
som he a kan blase melodie i
Noen he kjöbt di i Amerika.
Men fra eldre ti va her ingen.

XII Jou, der do vekse selja hel pil hel
rbun, der laga smagudan
pibe nar borkjen gferge om voren
Di sjere en rett mole ve 10-15 mm
i diameter a 10-20 cm lang
1-1,5 cm fra ennen sjere di sa
et hol i borkjen a et grunn strema.
Sa banke di et grunn ma kniv-1524

10
skapte på borkjen for at han skal brenne,
å så vrie di hon a. Så sjere di a den
aborka pinnen ei tonga se
å sette inn frå ennen a pipa
så framkanten a tongmax a
ca 2 mm synlig i lyhole i pipa,
å andre ennen a oben. Ha så
sette di pipa for monnen ma
lippan mest intet se lyhole
å blase. Ska da vere høvt, så
se di on hole se fingre på
nereite pipa, men pene tone
bli da sjillare.

XIIb En au slags pipe a ägerpipe

Ho a laga a et halmestri.

Når foreldran sjere kodu, å bad-
nan a ma på ägven å klymke
a vil heim, så finne mor et
lykt. strå å sjere da a 1-2 dm
neranfor den neste leen å
lett ovanfor den neste leen
så sette ho et snitt i stråe ma
sigden slik

Når bodnan da stikke ägerpipe
inn i monnen så langt
at lippan a innanfor den
skorne tonga å så blase, så
dirre tonga, å pipa lade.
Kvert båt for jo si pipa,
sammesti fore di 2 kver ma
forskjellig lyktelse å lengde, så
bli det mange ulige ly, hel ulig.
Ha kan ein a di itkje få ly
i pipa si, så seie han (ho) den gam.

le. la meg kalle da, besvergele:

"Piba mi, piba mi, vil du ikkje lade,
så ska eg legge deg på en stein å
hogge å deg hove!"

Men best som di sidde å blase,
kan da heune at gamle bestemor
hel bestefar kjeme støttans på stav,
å så kan da heune han sine te
bodnen: "Å bodn, inntje blås så;
når dokke blase på ågepiba, so
bli da allsi regner."

XIIe Sløje-piba. I sløta å sløjan (angelca.
sylvestris) så laugt komaren at ho
sterne i blom. Då å stilkjen pas-
selig stiv te pibe. Har kan bruges
på 2 måde. Du skjere å ein le-
botne i den eine ennen å te den
neste teen. Sette du munnen
på kanten å den opne ennen
å blase ner i piba hel rettas ikkje
ner i, men bare såvidt lippe kjim ove
kanten. Da gje en sterk jøtt. (fløitjo)

Same piba kan bli pibe på en ann
måde ou. En sette en borkniv
me adder i jononm eine pibe-veggjen rett med
teen, å dregkniven opette te 5-6 cm
frå opne ennen. Då piba færig.
Sette du så munnen ove openinga
å blase hart, så sjelve kanten å piba
der luftu må ind i knivskura,
å da gje ly. Disse piban å ou i bry 524
i Herad å Gind

XIII Ukjent på lista å Herad og Spund.

XIV Den he ig nok skrive om unne ser IV

XV Ukjent her.

XVI Ja i musikkorpsen he di hatt både små trommer å stortromma så lenge som der he vore musikkorps. It mors for bodin he og sett at di he strand et vill skjinn öve en trestimmed, å når da tokke å bli strand, slo bodinan på da som ei tromma.

XVII Gøuk. Då og va i apokosten, va der fleire kameratte som hadde et instrumert som di kalde en gøuk. Han va på led som en tagstein, laga a leir å brend så han va lysbrun hel løbrun som en tagstein. Han va på tag mest som en fugl å på stierelse som en kross. Han va hal i inni, å i ennen å den lille ^{rompa} (kallen) va der et lide hal som di bles inni. Så va der halevist 2 på ryggen, a når di bles, lydde da mest ganske som når gøugjen jeli. Mest same lyen kan en få når en blase i heinan. En legge begge tommal fingran sic om sic å legge heinan ihob ma samla fingre så lett ihob dem på a. Når en så blase ner

* Og minnes ikkje om der va lyhol som i ei seljflöita.

mellom tommalpingan, så lye de, å
for å få dei tvø ulige lyan i gønge-
mål må en lefe på fingan annetter
gongen blase.

En kan òu få jo (lyd) når en leg-
ge hennan i hob å he et grønt bla-
va liljekorval strekt mellom tom-
malpingan må kanten op å så blas-
se ner så kanten å blae sjelve.

Noen kan sette ennan å fingan
på den eire hånna te monnen
å blase rett ner mellom di så
der bli en skarp fløitegjø som
kan høires langt.

B Byinstruement

he frå gammal ti vore lide brugt på
Lista. Hanhenne i prestegaren å
i noen garske, ja heimre på Lista,
(fikkje i Herad å Spind) hadde di
spirett hel klaver, å de hadde fleire
i Farsund i dunnans storhedsti.

Men i tid frå 1890 å sian he de
dugt må musikke-instrument
ront om i både bygd å by.

Fyrtvorn trekkopelle som egretst,
så motenspele, frå di gærte små
billige ustente he gærte store stem-
te. Monnspele som en kalle Rinnel
spele på mest som på di små
trekkopelan. Så mest på sunn 1524

lia bejante di me gitar, a noen få
me mandolin som di sangte når
di spelte, a det bruges ^{na} mest i alle di
musikkforeningan i bedehusan,
men lide hellest. Da a bare in-
strument - vel helst synt - som di
he kjøpt i byen.

Noen, ikkje så få, på Lista he orgel nå.
Noen he ført di me heim frå Ameri-
ka, a ikkje så få a laga her i bygda.

Her aa om lærar, Daniel Lindheim,
som døydde 1942, tru eg. Han va
organist i Vause kyrke, a han
va orgelbygger, spelte òu fela,
a arbeide viss nokon få fela.

Han kunne mest alle ting,
a kunne dee ber en andre gjord.
Men der a òj noen a bodnau hans
som he teie op arven etle han.

Da va òu frihetsarmeen som
fjstbrugte både fela gitar mandolin
a viss òu cello. (Som ei ovort stor fela)
he religiøse møde.

I åran fra rorltom 1870 kom sjö-
mennen heim me trekkapel som di
hadde kjøpt i udlaane. Di flust va
ganske små me ein ra tone a
2 basse. Di spelte uden node
både dansetone, både skipe soundi
hanne heimanfrå a noen di hadde
lært i udlaane, a sangtone

1254

som di hadde lart heime, å tone på sjö-
mannsvisse som di hadde lart ombor
å i udlannan. Når di stönd ijen,
selde di litt trekkspel, hel ga de le
yngre systeren. På den måden blei
der fort fullt å slige små trekkspel
i bygda, å snart blei di teifa kjøpt
i Årsundön. Nå mesteparten
å dei små trekkspela utslidne, å
bare ganske få he kjøbt å dei store
som å så dyre å vanskeligar å
spele på.

En kan nok seie at både frelsesar-
meen å musikkforeningane på både
husan he ført mange nye lettiva
tone på religiöse sange te bygda,
å mange å di gamle tonar jenge
i gloime, dei som ikkje å bleen
opstretene för di dætte, dei gamle
sinn sang di.

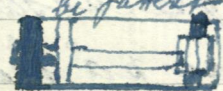
Bolk E. Någe å dette he og seie fejl å
skrive om onne **XVII**.

Her kan og nebne at mi kjonne et
karninstrument som mi kalle
ei skratle. Da må vist vere mest
da samme som „hestestramle”.
Da va en avlang ramme å he-
ribbe ind en hepinne igjennom nar
den eine onnen å rammene.
Denne pinnen hadde et haustag

1254

udrufer rammen å en tykkar rull
 hel en romm. * fortykkelse på midden
 inne i rammen ma hakk i mest
 som tegna ovanfor. I den andre enden
 a skratta a der en tyunn flad bre-
 bede som stenne fast i tvo tvör-
 tre som godt må vere noye lange.
 När skratta bruges, helle di ho
 i handtag a svinge ho runt.
 Sa må enden a trefjära smelle
 mod saggan på den bommen
 som enden a trefjära må se.

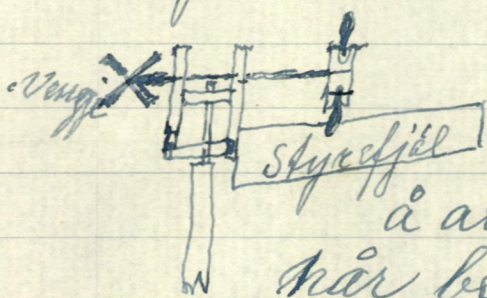
2 dia före 1858 åran brugte di skratta när de va skrob-
 be pakke for å jage skrob (ulv) på Lilla Hattvaga.
 Vikenjaru bejante må lista fyr n.

Så orienter sig i skratta ud.

Et aut-larveinstrument a en
 vinnhane ma klakkare på.
 Da a en vanlig vinnmøllekross,
 tvo flade trebede skoren ikob å
 skråskorne så vinnen driv di
 runt. I nom midden a vengjan
 jekk vi stong a sterkt tre kom
 vengjan va fast k. På den stod-
 ga va der en ansettar, så vengjan
 ikke ero komme så nor rammen
 han stoi at vengjan tog imod.
 Den rammen sto på ei stokså hög
 stong som han kunne svinge
 runt så styrefjåla allti kunne
 halle vengjan mod vinnern.
 Sa andre enden a der smale

stangja som vengjan stofast på va
 der sett en liden trekloss med to
 små "hammare" i te å slå på sty-
 refjela når vengjan jekker runt.
 Dei "hammarane" hang i en slags
 jerge på en rovm spizer som
 va sett jennom ennan på den
 nemde treklossen. Så omtrout
 såg han ud en vinnhane med klakkere

Da va mest te å skåme
 krage å andre fogle
 frå Rodnågre, å star
 å andre fogle frå frokttre
 når beran bejonte å måi-
 ne om høusten.

Bolk D. G. veit ikkje om slike instru-
 ment og veit ikkje noen dd kan
 hjelpe på spør. Heller ikkje veit
 eg om instrument som sto
 kunne vere md i den udstil-
 lingen som ska vere i år på
 Bygdag.

Anders Frostøl